

УДК 330.131.5:633.854.78:631.11
JEL Classification O 130, D 240

Шарковська С.О.,
аспірант* кафедри економічної теорії
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА НАСІННЯ СОНЯШНИКУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Sharkovska S.O.,
postgraduate student at the
department of economic theory
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine

INCREASING THE ECONOMIC EFFICIENCY OF SUNFLOWER SEEDS PRODUCTION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES OF THE KYIV REGION

Постановка проблеми. Виробництво та переробка олійної сировини, зокрема соняшнику, відноситься до провідних галузей світового агропромислового виробництва. Особлива увага приділяється виробництву традиційного для країни насіння олійних культур. Вони заслуговують на увагу ще й тому, що за один рік дають два врожаї найцінніших сполук – білків і жирів, які в сумі залежно від культури становлять 60–80% всього врожаю. Окремі з них при переробці практично не мають відходів. Завдяки цьому саме олійні культури мають найвищі темпи виробництва у світовому землеробстві.

Виробництво соняшнику, як найбільш поширеної олійної культури, є наразі стратегічно важливою проблемою для розвитку національної економіки України. Підприємства олійно-жирової галузі за досліджуваний період входили до першої п'ятірки галузей харчової промисловості за обсягами виробництва. Незважаючи на складність сучасного економічного стану сільського господарства України, підприємства, що займаються виробництвом і переробкою олійних культур, насичують ринок своєю продукцією й мають змогу нарощувати виробництво.

Насіння соняшнику використовується як цінний продукт харчування і широко застосовується різноманітними галузями переробної промисловості. Соняшник вважається однією з небагатьох сільськогосподарських культур, яка користується високим попитом як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Основний продукт переробки соняшнику – олія, разом з відходами від переробки соняшнику (макуха та інші), які є висококалорійним кормом для тваринництва, дає змогу аграрним підприємствам отримувати високі прибутки. В сьогоденних умовах спаду тваринницьких галузей в АПК України та її регіонів важливого значення набуває вирішення проблем збільшення обсягів виробництва рослинного білка і олії.

Така економічна ситуація вимагає об'єктивної оцінки подій в галузі, а отже виникає потреба в проведенні поглибленого дослідження питань щодо її подальшого розвитку і підвищення ефективності в нових умовах господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам ефективного функціонування аграрного виробництва, питанням економічної ефективності, розвитку виробництва окремих олійних культур присвятили праці вітчизняні вчені: Талавиря М.П. [6; 9], Саблук П.Т. [1], Маслак О. [4] та інші науковці.

Розв'язанням проблем підвищення економічної ефективності виробництва соняшнику займаються багато науковців, зокрема відомі вітчизняні вчені-економісти: Байдала В.В. [6], Талавиря О.М. [9], Квітка Г. та інші.

Але, незважаючи на велику кількість досліджень і численні публікації, питання ефективності виробництва соняшнику вимагають подальшого дослідження з огляду на постійно змінні умови господарювання і першість нашої країни у світовому виробництві насіння соняшнику і соняшникової олії.

* Науковий керівник: Талавиря М.П. – д.е.н., проф.

Постановка завдання. Оцінка стану виробництва насіння соняшнику в сільськогосподарських підприємствах Київської області та обґрунтування напрямів підвищення його ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У соціально-економічному розвитку країни сільське господарство посідає особливе місце. Це одна з основних галузей національного господарства, яка забезпечує виробництво продуктів харчування і є найпершою умовою суспільства. Продукти сільського господарства і промислові товари, що виробляються з сільськогосподарської сировини, становлять 75% фонду народного споживання.

Провідна роль у розвитку продуктивних сил країни належать галузям промисловості, однак неодмінною умовою соціально-економічного прогресу є підвищення ефективності сільського господарства.

Основною складовою сільськогосподарського виробництва та аграрного ринку в Україні є виробництво соняшнику. Від реалізації соняшнику сільськогосподарські товаровиробники одержують майже третину грошових надходжень. Соняшник для України – стратегічна ринкова продукція [8].

Соняшник є основною сільськогосподарською культурою, прибутковість вирощування якої є безсумнівною, за ступенем рентабельності вона займає перше місце. Безумовно, це олійна культура номер один в Україні, адже з неї виробляють понад 60% всієї рослинної олії. Більше того, на початку ХХІ ст. соняшник є однією з головних олійно-білкових культур світового землеробства, важливим джерелом виробництва олії і шроту. Він відіграє особливу роль у поліпшенні фінансового стану сільськогосподарських підприємств у період подолання економічної кризи і переходу до ринкових відносин.

Економічна ефективність виробництва визначається відношенням одержаних результатів до витрат засобів виробництва і живої праці. Ефективність виробництва – це узагальнююча економічна категорія, якісна характеристика якої відображується у високій результативності використання живої і уречевленої у засобах виробництва праці.

Ефективність виробництва як економічна категорія відображує дію об'єктивних економічних законів, яка проявляється в результативності виробництва. Вона є тією формою, в якій реалізується мета суспільного виробництва. Економічна ефективність показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їх вкладень.

Як економічна категорія ефективність виробництва нерозривно пов'язана з необхідністю дедалі повнішого задоволення матеріальних і культурних потреб населення України. Тому підвищення ефективності суспільного виробництва характеризується збільшенням обсягів сукупного продукту та національного доходу для задоволення потреб безпосередніх виробників і суспільства в цілому при найменших сукупних витратах на одиницю продукції.

Ефективне виробництво соняшнику можливе насамперед у складі соняшникового підкомплексу, під яким розуміється сукупність різноманітних галузей і видів діяльності, серед яких виробництво, заготівля, зберігання, переробка та реалізація насіння соняшнику і продукції його переробки формує основне виробництво підкомплексу. Ефективне функціонування підкомплексу неможливе без добре розвинутого інфраструктурного забезпечення: наявності спеціалізованого транспорту, діяльності науково-дослідних інститутів, селекційних станцій, конструкторських бюро, які забезпечують селекцію культури, насінництво та агротехніку вирощування, технологію зберігання і переробки насіння соняшнику, олії, зеленого корму, силосу, макухи та шроту.

Економічна ефективність виробництва соняшника залежить від складного комплексу природно-економічних, технологічних, науково-технічних факторів.

Слід враховувати наступні особливості галузі: соняшник вимогливий до умов обробітку; агротехнічні вимоги не дозволяють вирощувати цю культуру у вузькоспеціалізованих господарствах; рослини цієї культури дуже чутливі до всіх видів гербіцидів.

Виробництво соняшнику завжди було достатньо рентабельним, продукти його переробки конкурентоспроможні на внутрішньому і світовому ринках, а також є важливою складовою продовольчих і кормових білкових ресурсів. Насіння соняшнику використовується як цінний продукт харчування і широко застосовується різноманітними галузями переробної промисловості. В олії містяться біологічно активні речовини – фосфатиди, вітаміни і провітамін А [8].

За даними Національного центру «Інститут аграрної економіки», у 2017 році найбільш рентабельним для українських аграріїв залишилось виробництво насіння соняшнику. Рівень рентабельності його виробництва склав 41,3%, тоді як виробництва зерна – лише 25%.

Найвищий рівень рентабельності виробництва соняшнику був у сільгоспприємствах, зареєстрованих у Київській області, – 68,1%. У Вінницькій, Миколаївській та Тернопільській областях він перевищував 50%. Водночас у Київській області цей показник склав лише 17,4%, а у Закарпатській області виробництво соняшника взагалі було збитковим – (-7,2%).

У Київській області під урожай-2017, згідно з офіційними даними Держстату, соняшником було засіяно 175,9 тис. га. Область посіла «золоту середину» за посівними площами цієї олійної культури [5].

У 2017 році аграрії Київщини зібрали 372,7 тис. т насіння соняшнику, зайнявши почесне 15 місце в Україні за обсягами виробництва цієї продукції. Середня врожайність соняшнику в 2017 році склала 2,4 т/га.

Соняшник є теплолюбивою та вимогливою до вологи культурою, хоча вважається рослиною посухостійкою. Він є культурою, яка вибаглива до інтенсивного сонячного освітлення, добре росте на каштанових ґрунтах та чорноземах, а гірше росте на глинистих, заболочених та піщаних ґрунтах [3].

Соняшник в Україні вирощують в усіх регіонах, але найпоширеніший він у південних та центральних областях. Відомо, що сівба соняшнику на площах понад 500 тис. га проводилася у Запорізькій, Дніпропетровській, Миколаївській та Кіровоградській областях, на площах понад 400 тис. га – у Одеській та Харківській.

В сільськогосподарських підприємствах зосереджені основні площі виробництва соняшнику. Так, за підсумками 2017 року, в агроформуваннях, враховуючи фермерські господарства, мали понад 84% загальних площ під цією культурою. Решта – господарства населення.

Проаналізуємо частку соняшнику у виробництві продукції сільського господарства у Київській області за 2010-2016 рр. та зробимо відповідні висновки (табл. 1).

Таблиця 1

Частка соняшнику у виробництві продукції сільського господарства у Київській області (у постійних цінах 2010 р., млн грн)

Показник	Рік						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Продукція сільського господарства	11491	13628	14791	14986	15863	14154	15544,7
Продукція рослинництва	6753,9	8529,8	9230,7	9323,9	10211	8715,6	10348,9
у тому числі							
технічні культури	1245,7	1744	1940,2	2152	2683,3	2291,7	2802,6
насіння соняшнику	345,9	475,2	596,8	844,4	855,2	830,2	1286,3
Частка соняшнику у							
валовій продукції сільського господарства	3,0	3,5	4,0	5,6	5,4	5,9	8,3
валовій продукції рослинництва	5,1	5,6	6,5	9,1	8,4	9,5	12,4
вартості технічних культур	27,8	27,2	30,8	39,2	31,9	36,2	45,9

Джерело: [5]

Проаналізувавши дані з таблиці 1, ми бачимо, що продукція сільського господарства, продукція рослинництва мають тенденцію до збільшення в 2016 році порівняно з 2010 роком. Найбільше значення продукції сільського господарства припадає на 2014 рік – 15863 млн грн. Якщо аналізувати динаміку зростання обсягів насіння соняшнику, ми бачимо, що в 2016 році частка зросла на 940,4 млн грн порівняно з 2010 роком. Частка соняшнику у валовій продукції сільського господарства, рослинництва та вартості технічних культур постійно зростає. Ця тенденція позитивно впливає на динаміку виробництва продукції сільського господарства Київської області.

Ефективний розвиток олійно-жирового підкомплексу України та підвищення його конкурентоспроможності можливий за умови досягнення вищої якості соняшнику, збільшення його врожайності, зменшення витрат на вирощування та переробку за рахунок підвищення ефективності виробництва і залучення кваліфікованих кадрів, а також доведення продукції до вимог міжнародних стандартів (ISO) і розширення каналів збуту. В зв'язку з високим попитом на насіння соняшнику і рівнем рентабельності цієї культури відбулось значне розширення посівних площ соняшнику [7].

Практична діяльність передових сільськогосподарських підприємств показує, що сільгоспвиробникам для отримання високих врожаїв насіння соняшнику належної якості необхідно чітко дотримуватись технології вирощування культури та системи її захисту. Комплексна система захисту повинна включати в себе організаційно-господарські, агротехнічні, біологічні та хімічні заходи.

Виручка від реалізації продукції є джерелом власних фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення фінансово-господарської діяльності. Її нестача спричиняє виникнення боргів, що у кінцевому підсумку може призвести до фінансової кризи та банкрутства. Їх же зростання значною мірою визначає темпи економічного розвитку суб'єктів господарювання та підвищення життєвого рівня населення.

Проаналізуємо дохід (виручку) від реалізації продукції за 2005-2016 рр. (рис. 1).

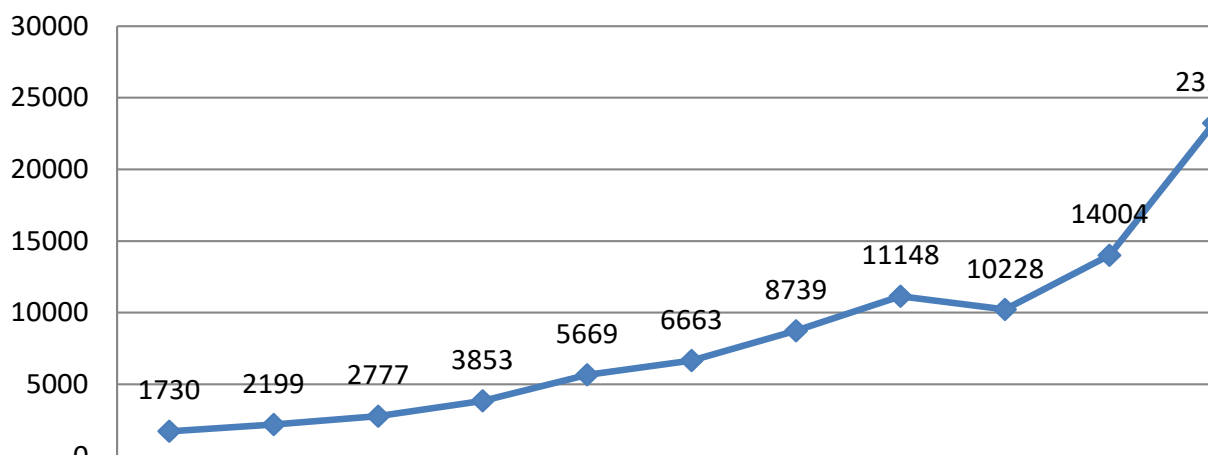

Рис. 1. Дохід (виручка) від реалізації продукції сільського господарства

Джерело: сформовано автором на основі статистичних даних [5]

На представленій діаграмі (рис. 1) зображено тенденцію зростання доходу від реалізації продукції сільського господарства. Протягом досліджуваних років даний показник постійно зростає. Найбільше його значення припадає на 2016 рік – 24887 млн грн.

Економічні відносини у сфері виробництва та переробки насіння соняшнику базуються на мотиваційному інтересі всіх взаємодіючих сторін. Вирощування насіння соняшнику – важлива складова аграрної галузі України. По-перше, насіння соняшнику є стратегічною білковою та олійною сировиною, оскільки задовольняє найнагальнішу потребу населення в рослинному білку й олії; по-друге, його виробництво відіграє особливу роль у поліпшенні фінансового стану підприємств агропромислового комплексу в період подолання економічної кризи; по-третє – це важлива складова експортного потенціалу вітчизняної агропромислової галузі. Кліматичні умови й досвід вирощування дозволяють ефективно вести виробництво і переробку соняшнику, але недосконалі організаційно-економічні механізми призводять до недостатньо ефективного виробництва соняшникової продукції. Основною причиною такого стану є те, що в період перебудови господарського механізму і реорганізації суспільного виробництва в нашій країні були порушені зв'язки між партнерами-виробниками олійно-жирової продукції. Слабкою ланкою в галузі залишається матеріально-технічне обслуговування, впровадження інноваційних технологій у виробництво [4].

Проаналізуємо динаміку виробництва насіння соняшнику в Київській області за 2010-2017 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка виробництва насіння соняшнику у Київській області

Показник	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Площа, з якої зібрано урожай соняшнику, тис. га								
Усі категорії господарств	66,2	86	86,2	108	117	116	166	165
у т.ч. с/г підприємства	64,3	83,8	84	106	114	113	163	162
господарства населення	1,9	2,2	2,2	2,3	3	2,8	2,7	2,4
Виробництво, тис. тонн								
Усі категорії господарств	122	167	210	297	301	292	453	397
у т.ч. с/г підприємства	118	163	204	291	293	286	445	391
господарства населення	3,8	4,5	5,7	6,1	7,5	6,5	7,5	6
Урожайність, ц/га								
Усі категорії господарств	18,4	19,4	24,4	27,4	25,8	25,2	27,3	24,1
у т.ч. с/г підприємства	18,3	19,4	24,3	27,5	25,8	25,2	27,3	24,1
господарства населення	19,2	20,5	26,5	26,4	24,8	23,6	27,8	24,7

Джерело: [5]

Проаналізувавши таблицю 2, можна зробити висновок, що за 2010-2017 рр. динаміка виробництва насіння соняшнику поступово зростала. Площа, з якої зібрано урожай соняшнику в Київській області по усіх категоріях господарств зросла на 98,8 тис. га у 2017 році порівняно з 2010 р. виробництво по усіх категоріях зросло на 275 тис. тонн, а урожайність зросла на 5,7 ц/га.

Висновки з проведеного дослідження. Виявлено, що економічні відносини у сфері виробництва і переробки насіння соняшнику базуються на мотиваційному інтересі всіх сторін, що взаємодіють, відносно вирощування цієї сільськогосподарської культури, її переробки й одержання олії та проміжних продуктів, їх реалізації або подальшого використання в технологічному процесі виробництва. Встановлено, що однією з основних умов функціонування олійного ринку є вдосконалення економічних відносин між виробниками соняшникової продукції. Для підприємств, що вирощують соняшник, велике значення має застосування ресурсозберігаючих технологій, що підвищують ефективність виробництва насіння соняшнику.

Встановлено, що основними напрямками підвищення ефективного виробництва соняшникової продукції мають стати заходи, направлені на поліпшення організаційно-економічних засад ефективного виробництва продукції як на рівні держави, так і на рівні окремих товаровиробників, а саме: подолання диспаритету цін між продукцією сільського господарства та галузями-постачальниками ресурсів; вдосконалення в країні податкового законодавства; застосування пільгового кредитування аграріїв; покращення інвестиційного та інноваційного клімату аграрного виробництва, що призведе до зростання конкурентоспроможної продукції та рентабельності аграрного виробництва.

Література

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М. В. Присяжнюк, М. В. Зубець, П. Т. Саблук та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2011. 237 с.
2. Збарський В. К., Мацибора В. І. Економіка сільського господарства: навч. пос. / за ред. В. К. Збарського і В. І. Мацибори. Київ: ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2013. 316 с.
3. Кучеренко С. Ю. Організаційно-економічні засади ефективного виробництва соняшнику в Україні. *Економічний вісник університету*. Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Г. Сковороди. 2015. Вип. № 24/1. С. 45-48.
4. Маслак О. Сучасні тенденції ринку соняшнику. *Техніка і технології АПК*. 2011. № 5(8). С. 35–38.
5. Статистичний збірник «Україна у цифрах». URL: <http://kyivobl.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 30.07.2018).
6. Approaches to the definition of production determinants of bio-oriented economy / M. P. Talavyria, V. V. Lymar, V. V. Baidala, R. T. Holub. *Економіка АПК*. 2016. № 7. С. 39-44.
7. Korowicz D. Ignorance by Consensus. *The Foundation for the Economics of Sustainability*. 2012.
8. Oil Crops Yearbook / OCS-2012 / March 2012. URL: <http://www.fas.usda.gov> (дата звернення: 01.08.2018).
9. Talavyria M. P., Talavyria O. M. Aspects of sustainable development enterprises. *Scientific Letters of the Academic Society of Michal Baludansky*. 2015. Volume 3, No. 3. P. 147-149.

References

1. Prysiazhniuk, M.V., Zubets, M.V., Sabluk P.T. et al. (2011), *Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektivy rozvytku)* [Agrarian sector of economy Ukraine (state and development prospects)], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine, 237 p.
2. Zbarskyi, V.K. and Matsybora, V.I. (2013), *Ekonomika silskoho hospodarstva* [Economics of Agriculture], tutorial, TOV «Ahrar Media Hrup», Kyiv, Ukraine, 316 p.
3. Kucherenko, S.Yu. (2015), "Organizational-economic principles of effective production of sunflower in Ukraine", *Ekonomichnyi visnyk universytetu*, iss. no. 24/1, pp. 45–48.
4. Maslak, O. (2011), "Current trends of the sunflower market", *Tekhnika i tekhnolohii APK*, no. 5 (8), pp. 35–38.
5. State Statistics Service of Ukraine (2017) Statistical yearbook "Ukraine in Figures", available at: <http://kyivobl.ukrstat.gov.ua> (access date July 30, 2018).
6. Talavyria, M.P., Lymar, V.V., Baidala, V.V. and Holub, R.T. (2016), "Approaches to the definition of production determinants of bio-oriented economy", *Economy of the Agroindustrial Complex International Scientific and Production Magazine*, no. 7, pp. 39-44.
7. Korowicz, D. (2012), Ignorance by Consensus. *The Foundation for the Economics of Sustainability*.
8. Oil Crops Yearbook. OCS-2012 (2012), available at: <http://www.fas.usda.gov> (access date August 01, 2018).
9. Talavyria, M.P. and Talavyria, O.M. (2015), "Aspects of sustainable development enterprises", *Scientific Letters of the Academic Society of Michal Baludansky*, vol. 3, no. 3, pp. 147-149.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2018 р.

Рецензент: д.е.н., доцент кафедри економічної теорії НУБіП України В.В. Байдала